

Szerzetesnővérek intézményes szeretetszolgálat Magyarországon 1918-ig

Gergely Jenő a magyar katolikus egyház közelmúltjáról írt könyvének függelékében statisztikai összefoglalást közöl a volt hazai szerzetesintézményekről 1948–50-ben. Itt megtaláljuk a betegápoló és szociális rendek és intézmények adatait is. Milyen munkát végeztek az elmúlt száz évben? Eszerint körülbelül négyezer nővér dolgozott a szerzetes hetven kórházában és 120 szociális intézményében. (Az adatok egyébként hiányosak; nem tartalmazzák például az Irgalmas Nővérek létszámára vonatkozó adatokat.)¹

A régi egyháztörténeti művek a női rendek betegápoló tevékenységével alig foglalkoztak, monografikus feldolgozás nem készült. Az újabb egyháztörténeti munkák is csak vázlatosan érintik e kérdést, és az 1918 utáni korszakot előnyben részesítik az 1918 előttivel szemben, pedig a hőskoruk a XIX. század második felére esik.

Pozsony és Buda

A XVIII. század közepétől a XIX. század közepéig a *Szent Erzsébet-apácák* rendje az egyetlen női rend hazánkban, mely intézeti keretben betegápolással és öregek gondozásával foglalkozott. Saját tulajdonú és kezelésű kórházaikban – Pozsonyban és Budán – női betegeket ápoltak. Megfelelő kórházhálózat kiépítésével kiegészíthették volna a férfi betegeket ápoló irgalmas rend tevékenységét. (Ez utóbbiak 14 kórházzal rendelkeztek!) A fejlődésük azonban megrekedt.

Az Erzsébet-apácák rendje a ferences harmadrend szabályzatát követi. Névadója Árpádházi Szent Erzsébet, aki maga is tagja volt a ferences harmadrendnek.² Az Erzsébet-apácák rendje 1626-ban Aachenben alakult, s hamarosan elterjedt a német nyelvterületen. Magyarországon először Pozsonyban telepedtek meg 1738-ban. Budára II. József telepített a bécsi kolostorukból 18 apácát 1785-ben. Zárdáik és kórházaik egymástól függetlenek voltak. Mindegyik élén a hat évre választott, széles jogkörrel rendelkező főnöknő állott. A nővérek két osztályt alkottak: 1. a karnővérek, akik közösen mondták a zsolozsmát és szavazati joguk volt a szerzetesi (káptalani) gyűlésen; általában ők végezték a betegápolást is; 2. a segítőnővérek, akik általában a konyhán dolgoztak. A pozsonyi és a budai zárdában 1877-ben 61 nővér működött.³ Kórházaik fenntartását az alapítványok mellett különféle adományok is segítették, ezeket a befolyt összegeket világi gondnok kezelte.

E pozsonyi zárda anyagi nehézséggel küzdött, s az 1870-es évek végén még tűzkár is sújtotta az épületet. Az anyagi helyzet Pozsonyban csak valamivel a századforduló után rendeződött, 1907 után gazdasági épületeket emeltek és a csatornázást is megoldották. Ekkor a kórház 48 ágygal rendelkezett, csak belgyógyászati osztálya volt. Évente 300–350 beteget ápoltak.⁴ Úgy tűnik, hogy a kórházakkal jól ellátott Pozsonyban nem vált szükségessé nagyobb arányú fejlesztés. A zárda élete eléggé csendben folyt, még budai testvérintézményüktől is elzárkózva élték.

A budai zárda és kórház élete sokkal mozgalmasabban alakult. Itt is számos anyagi nehézség adódott, bár kaptak rendszeresen segílyt is az államtól. A XIX. század második felére az épületek állaga igen leromlott, esedékké vált a restaurálásuk. Sokat

rombolt az 1876-os árvíz is. A század végén kezdtek hozzá a kórház átépítéséhez. Központi fűtést és gőzmosodát is szereltek fel, s a kórházat 62 ágyasra bővítették.

Jelentős szerepet játszott Buda vallási életében az apácák temploma is, melyet példás rendben tartottak. A Szent Ferenc sebei (stigmái) tiszteletére felszentelt templom Buda barokk kori egyházi építészetének kiemelkedő műemléke.⁵ (Eredetileg a ferences atyáké volt, akiket II. József áttelepített az ágostonosok kolostorába, miután azt a rendet feloszlatta!)

A budai zárdában 1909-ben 15 karnővér és 6 segítőnővér élt, az összlétszám a jelöltekkel és a növendékekkel együtt 34 fő volt. A betegápolást nappal két nővér végezte, éjjel pedig két nővér váltotta egymást.

A kórháznak a századfordulón két világi orvosa volt. A kórházi alapszabályzat 1907-ben magánjellegű intézetnek nevezi. Két kórteremben 48 ágy volt (belgyógyászati és sebészeti osztály működött 26, illetve 22 ágygal), ezen felül 2 különszoba 4 ágygal és 3 szoba a lábadozóknak 10 ágygal.⁶

A rend idős nők gondozásával is foglalkozott. Erre külön épület szolgált 40 szobával. A vélemények megoszlottak az idősek ápolására vonatkozóan, de az egyházi vizsgálatok úgy találták, hogy ez megfelel a rend céljainak. Bár a rend szabályzata nem mondotta ki, hogy az apácák nem hagyhatják el a zárda és a kórház területét, mégis ez történt a gyakorlatban. Mikor felmerült annak gondolata, hogy a rend fölvenne olyan leányokat, akik a gyógyszerészi és sebészi képzettség (tanfolyami végzettség) megszerzését vállalják, az esztergomi érsek engedélyezte, hogy ők az „aggápolda” épületében lakjanak.

A szigorú klauzúra gyakorlata megnehezítette terjeszkedésüket. Nem valósult meg a békásmegyeri fiókház terve, és nem foglalhatták el a helyüket a pásztói kórházban sem, pedig itt már szinte minden készen állt a fogadásukra.

A kórháznak jelentős szerepe volt Buda egészségügyében.⁷ Az áldozatos munkát végző nővérek emlékét ma is hirdeti a fennálló műemlékegyüttes a budai Batthyány tér északi oldalán.

Szent Vince szellemében

Annak idején szinte minden betegápoló apácát irgalmas nővérnek hívtak, pedig ez az elnevezés elsősorban azokat illeti meg, akik a XVII. században élt francia szent, Páli Szent Vince szabályzata alapján folytatták tevékenységüket. Az idők folyamán nemcsak Franciaországban, hanem Németországban és Ausztriában is több női közösség átvette ezt a szabályzatot. Nevezetes központtá lettek az irgalmas nővérek bécsi és grazi házai. (A grazi később szervezeti kapcsolatba került a párizsi anyaházal, a bécsi egy önálló kongregáció központja maradt.) Mindkét helyről érkeztek hazánkba nővérek. Betelepedésükben jelentősen közrejátszott a hazai kórházak égető betegápolónő-hiánya.⁸

Bécsi nővéreket és ott előzetesen tanulmányokat folytató magyar leányokat először Hám János püspök telepített le 1842-ben Szatmárnémetiben. Bár az itteni zárdájuk elsősorban leánynevelő-intézettel volt kapcsolatos, később kórházat és öregek otthonát is tartottak fenn. A szatmárnémeti zárda is anyaházzá vált, s a nővérek a bécsiektől független társulatot alkottak *Páli Szent Vincéről nevezett szatmári irgalmas nővérek* elnevezéssel.

1862-ben Simor János, akkor még győri püspök, Győrszigeten telepítette le a szatmári irgalmas nővéreket. Zárdájukban egy 6 ágyas kis kórház is helyet kapott. Fenntartását a püspök alapítványa szolgáltatta. Két betegszobában, férfiakat és nőket egyaránt ápoltak.

A rend tagjai működtek a gyulafehérvári zárdájuk keretében létesült 10 ágyas kórházban és a 12 ágyas kalocsai érseki kórházban is. 1884-től részben ők látták el a be-

tegápolói munkát a Magyar Vöröskereszt budapesti Erzsébet-kórházában. Ők lettek az esztergomi városi kórházban is a betegápolók 1895-től; a rendi növendékek később itt nyertek kiképzést a kórházi munkára.

Azok a nővérek, akik kezdetben a grazi zárdából kerültek Magyarországra, szürkés ruhát és jellegzetes, keményített fehér vászonból készült, pillangószárny alakú főkötőt, kornétát viseltek. Eredeti francia nevük magyarra fordítva így hangzik: a *Keresztény Szeretet Leányai*. Nálunk, később rendalapítójuk neve nyomán *vincéseknek* is nevezték őket. A rend eredeti célja a betegek, a szegények, az öregek és a gyermekek gondozása. Így elsősorban betegápoló és szociális tevékenységű rend volt, de a gyermekgondozás magával hozta a tanítórendi jelleget is. (Igaz, csak alsóbb fokú és szakképzést biztosító középiskolákat tartottak fenn!) Első zárdájuk 1852-ben létesült a Vas megyei Pinkafőn (ma Pinkafeld) szegényházzal, kisebb kórházzal és leánynevelővel. (Egy adatközlőnk szerint már korábban működtek a községi betegházban, sajnos, a megjelölt forrás hozzáférhetetlen!)

Nagy pártfogójuk volt Ranolder János veszprémi püspök, aki 1854-ben a veszprémi kórházhoz hívta meg őket. Ezután sok vidéki városunkban nyertek alkalmazást. Sok helyen az idők folyamán igen széles körű munkaterületre tettek alkalmat, és előfordult, hogy ugyanabban a városban több intézményben is működtek. Például Gyöngyösön a kórház mellett óvoda, iskola és árvaház vezetését is vállalták, hasonlóképpen Nagyváradon is. Mindenütt részt vállaltak a vallásos élet formálásában, hozzátartoztak a város arculatához.

Jelentős volt 1858-ban egri letelepedésük. Az előzetes gyöngyösi kórházi tapasztalatok alapján Bartakovits Béla egri érsek a gondjaikra bízta az egri alapítványi női kórházat. Ez az irgalmas nővérek kezelésében fejlődésnek indult, s jelentős szerepre tett szert Eger és Heves megye egészségügyi ellátásában.⁹ A kórház tulajdonjoga 1935-ben az irgalmas nővérekre szállt, és mint Szent Vince kórház működött.

Volt a rend tulajdonában néhány kisebb kórház, mint a nyitrai 12 ágyas női kórház, vagy a Haynald Lajos kalocsai érsek által 1874-ben alapított 4 ágyas kórház Szécsényben. A rend tagjai azonban főleg a polgári kórházakban működtek, így az 1880–1900 közötti évtizedekben megnyíló nagy fővárosi közkórházakban is. A kórházi munka vállalása megélhetésül is szolgált a rendnek, mivel a nővérek munkájukért fizetést és természetbeni szolgáltatásokat (ruhaneműt, ételmezést, lakást) kaptak. Sok helyen a betegek ápolása mellett a konyha, a mosoda, a fehérneműraktár felügyeletét is ellátták.

A rend magyarországi tagjainak a száma az ezret is meghaladta, s a századforduló után sor került az önálló magyarországi rendtartomány megteremtésére. (Ez összefüggött az ugyancsak Szent Vince által alapított férfirend, a lazaristák betelepítésével. A lazaristák ugyan nem foglalkoznak betegápolással, de a szabályzat értelmében ők az irányítói az irgalmas nővéreknek is.) Az új rendtartomány megalapítása magával hozta egy új, budapesti központi zárdá felépítését, ahol a betegápoló nővérek is külön szolgálati házat kaptak. A későbbi időben itt folyt a kiképzésük. Korábban inkább gyakorlati jellegű képzésben részesültek, a fiatalabb nővéreket egy idősebb, tapasztaltabb mellé osztották be. (Ez általában mindegyik rendnél így történt, bizonyos számban azonban részt vehettek a Vöröskereszt tanfolyamain.)

A nővérek munkavégzését megkönnyítette az életvitelüket irányító részletes szabályzat, mind a kórházi, mind a szegényházi, mind az iskolai munkára vonatkozóan. Egy évre tettek fogadalmat, s ezt azután évente újították. Így akinek a körülményei úgy alakultak, az fogadalma lejártakor visszatérhetett a világba. Ezzel sok visszaszügynek elejét lehetett venni.

De a belépni szándékozó jelölteket is igen szigorúan megválogatták, így sok jelentkező nem nyert felvételt. Ezek közül azonban többen, kisebb közösségeket alkotva,

mint „kisnővér” („jungfrau”) segítették a rend munkáját. Részükre külön társulatot kívántak szervezni osztrák mintára. Az első világháború után egykori kisnővérekből alakult meg Szombathelyen az *Annunciáta-nővérek* – Gyümölcsoltó Boldogasszony szolgáloi – társulata, de a ferences harmadrend szabályzatát vették át.

Sopron – Pozsony – Budapest

A századforduló előtti években az irgalmas nővérek mellé felzárkóztak az *Isteni Megváltó Leányai*. A strassburgi egyházmegyéből eredő rendet 1863-ban Simor János telepítette le Sopronban, s 1867-ben már a bécsi anyaháztól független társulatot alkottak. Jóllehet, a rend eredeti célja a betegápolás volt, a győri egyházmegyében iskolákra volt nagyobb szükség, így az első évtizedekben tanítottak. Sopronban már 1880-tól ápoltak betegeket magánházaknál, a kórházak gyógyító munkájában 1896-tól vettek részt. Hamarosan igen közismertek lettek. Korányi Sándor belgyógyász professzor például őket kérte fel a vezetése alatt álló klinika betegápolói munkájára.

A pozsonyi gyermekkórházban is megváltós nővérek működtek 1894-től, de ők a bécsi zárdából kerültek ide. A soproniakkal nem kívántak egyesülni. Ebben szemük előtt lebegett a rend eredeti célja: a betegápolás és az elhagyottak, rászorulóknak gondozása. Nem akarták a tanítást tenni elsődlegessé. Szapáry Ilona grófnő alapítványt tett Pozsonyban egy újabb zárda felépítésére, s az ebbe költöző nővérek, a gyermekkórháziak, a soproni árvaházban működők 1915-ben új társulattá alakultak primási rendelkezésre. A rend később a *Legszentebb Üdvözítő Leányai pozsonyi kongregációja* néven szerepelt.

E két előbb ismertetett társulat a neve alapján könnyen összetéveszthető az *Isteni Üdvözítő Nővérei* nevű társulattal. A német alapítású rend olasz földön jött létre a XIX. század végi németországi viszonyok miatt. Letelepedési idejük hazánkban: 1899. Salvator-nővérek néven is emlegetik őket. Első házuk Budapesten, Angyalföldön létesült. Kezdetben gyermekfoglalkoztatás, majd a tanítás lett itt a munkaterük, de a szeretetszolgálatban is részt vettek. Minden téren nagyon sokat tettek a XIII. kerület népéért. Országos elterjedésükkel párhuzamosan bekapcsolódtak a betegápolásba és a gondozói munkába.

Szent Ferenc nyomdokain

A ferences szabályzatot követő Szent Erzsébet-apácák mellé további ferences jellegű rendek sorakoztak fel. Bars megye vezetősége 1863-ban Svájcból hívott betegápoló nővéreket a létesítendő megyei kórházba. A *Szent Keresztről nevezett irgalmas nővérek*, akik a ferences szabályzatot követték, az 1870-es évek végén Pozsonyban is letelepedtek. Eléggé nehezen indult meg a működésük. Arisztokrata köröktől biztatást ugyan kaptak, de az anyagi segítség elmaradt. Tíz év telt el, amíg helyzetük rendeződött, s magánházaknál vállaltak betegápolást. A századforduló táján bekerültek a pozsonyi állami kórházba, ahol 1913-ban már 50 nővér és 10 jelölt működött. A rend nagyobb arányú elterjedése 1913 után következett be, amikor megalakult a magyarországi rendtartomány.

A ferences nővéreknek egy bajor eredetű ága, melynek az anyaháza Maltersdorfban volt, 1864-ben telepedett le az erdélyi Nagyszebenben. A *Szentcsalád védelme alatt álló szegény ferences nővérek* társulata azután főleg erdélyi és felvidéki városok kórházában működött.¹⁰

Jelentősebb szerepre tett szert egy budapesti alapítású társulat. Alapítója, Brunner Anna Ausztriában született, de egy svájci ferences zárdába lépett be. Már 1889-ben megindította annak előkészítését, hogy néhány társnőjével áttelepedhessen Budapestre egy új társulat létrehozása céljából. Ferences szegénységben és egyszerűségben kívántak élni, s munkaterületül a magánházaknál végzendő betegápolást válasz-

tották. Letelepedésükről és az új társulat szükségességéről igen megoszlottak a vélemények. Nem állottak mögöttük gazdag, befolyásos pártfogók, alulról kezdeményezett alapítás volt. Tízévi kemény küzdelem után nyert csak a társulat elismerést. Az alapítónő távozásra kényszerült, Morvaországba ment, ahol sikerült még egy társulatot alapítania. A társulat *Assisi Szent Ferenc leányai, betegápoló nővérek* néven működött Budapesten a házi betegápolásban. Vidéken fokozatosan bebocsátást nyertek a kórházakba. Rövidesen felépítették központi házukat a budai Tárogotó úton, majd a két világháború közötti időben megnyílt Szent Ferenc-kórházuk is a Széher úton.

Egy magyar alapítás

A gazdasági és a társadalmi fejlődés felgyorsulása erőteljesebben vetette fel a szociális problémákat, melyek sürgetően várták a megoldást. Az 1890-es évek egyházpolitikai harcái nyomán megélné vált az egyházi körök politikai és társadalmi tevékenysége, előtérbe kerültek a keresztényszocialista áramlatok. Ezekben jelentős szerepet játszott Prohászka Ottokár püspök is. Az ő köréhez tartozó Farkas Edit kezdeményezésére 1908-ban új szervezet jött létre *Szociális Missziótársulat* néven, bel- és kültagokkal. A beltágok szerzetesi kötetelmek között éltek. ¹¹ 1911-ben létesítették központi házukat, Budapest I. kerületében, a Krisztina körúton. Munkásságuk a szociális problémák terén sokrétű volt: növédelem, fogházmisszió, kiskorúak pártfogása, a háború alatt sebesültek ápolása. Több egyesület és intézmény munkáját irányították, szociális gondozónőket képeztek tanfolyamaikon.

A társulat működésében jelentős volt, hogy munkaterükhöz a szervezett szociális gondozást választották. Sikeres működésük és példájuk további alapításokra adott ösztönzést, de ezek már az 1918 utáni időkre estek. Ezeknek az ismertetése már nem feladatunk, de az érdeklődők megtalálják az idevonatkozó színvonalas összefoglalást.¹²

*

A felsorolt rendeken, társulatokon kívül még számtalan próbálkozás, letelepitési kísérlet volt, de ezek kiteljesedéséhez sokszor hiányzott a kellő anyagi alap, vagy a már meglévők elől vitték volna el a munkaterületet.

A felsorolt társulatok jelentősége főleg az, hogy a magyar kórházhálózat kifejlődése idején segítséget nyújtottak a betegápolói munkában, amellet még volt néhány saját intézményük is. Mint szabállyal irányított, erős fegyelmű közösségek, könnyebbé tették a felmerülő nehézségek áthidalását. Adódtak súrlódások is, de az adott kor igényei szerint igyekeztek megfelelni munkájuknak.

Nem emlékeztünk meg azokról a rendekről, melyek kifejezetten csak gyermek- és ifjúság gondozással foglalkoztak (*Jó Pásztor nővérek, Ferences Mária missziós nővérek, Jézus Szíve karmelita nővérek* stb.), bár az ő munkájuk is szeretetszolgálat, de inkább pedagógiai vonatkozású.

Mindegyik társulat története sok tanulságot és szép példát tud nyújtani a ma emberének a számára is: *Emlékük legyen áldott!*

Jegyzetek: 1. Gergely Jenő: A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971. Bp. 1985. 238–41., 243–42. – 2. Bálint Sándor: Ünnepei kalendarium II. Bp. 1977. 481. – 3. Szöllösi Károly: Az osztrák-magyar monarchia összes szerzetes rendjeinek történeti és statisztikai rajza... Arad, 1878. 107. – 4. (Borovszky Sámuel szerk.): Pozsony vármegye. Bp. é. n. 389. – 5. Némethy Lajos: A budapest-vizivárosi erzsébetiek. Bp. é. n. – 6. A budapesti Szent Erzsébet Apácarend női kórházának alapszabályai. Bp. 1907. – 7. Blum Béla: A magyarországi Szent Erzsébetről címzett Duna-jobb parti apácák női kórháza 100 éves fennállásának emlékeztere. Bp. 1885. – 8. Samuél Alajos: Az irgalmas nők. Buda, 1842. – 9. (Ringelmann Béla szerk.): Emlékkönyv az egri megyei kórház fennállásának 100. évfordulójára. Eger, 1960. 35–50. – 10. Tóth Miki: Szerzetesrendek és társulatok Magyarországon. Kalocsa, 1904. 215. – 11. Farkas Edit: A Szociális Missziótársulat rövid ismertetése. Bp. – 12. Szántó Konrad: A katolikus egyház története. II. Bp. 1985. 594.